

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ - ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

**Ο ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ -
Η ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ 1715-1821
ΚΑΙ Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ**

Δύο από τά πιό δύσκολα προβλήματα τῆς σύγχρονης νεοελληνικῆς ἱστορικῆς ἔρευνας εἶναι τά ἑξῆς: Ἐν πρώτοις τό πῶς ὁ Ἑλληνισμός κατά τὴν ἐποχὴ τῆς ὀψίμης ἀρχαιότητος καὶ κατά τὴν διάρκεια τῶν λεγόμενων ἑλληνιστικῶν χρόνων (ἀπὸ τό 320 π.Χ. ἕως τό 325 μ.Χ.) σιγά-σιγά, ἀπὸ τὴν μιά γενιά στὴν ἄλλη, ἔσβησε ἀπαρατήρητα ἢ συνείδηση τῶν «ἐθνικῶν» Ἑλλήνων, καὶ ἀφετέρου πῶς σταδιακά αὐτὴ ἀναδιαπλάθονταν μέσα στὴν πραγματικότητα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τοῦ Εὐαγγελίου χωρὶς ν' ἀπεμπολήσει τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμικὸ χαρακτῆρα της. Ἐκ δευτέρου, τό πῶς μετὰ τὴν ἄλωση καὶ κατά τὴ διάρκεια τῶν 400 χρόνων τουρκικῆς ὑποδούλωσης, ὁ Ἑλληνισμός κράτησε τὴν ἰδιοπροσωπία του καὶ τὴν πολιτισμική του παράδοση χάρι στὴν ὁποία ἐξακολούθησε νὰ ὑπάρχει ὡς ἱστορικός λαός, ὡς ἑλληνικὸ γένος, ἂν καὶ ἢ «Χρυσὴ Ὁρδὴ» ἐστέρησε τὴν δύναμή του, –τό Κράτος του– ἁλώνοντας τὴν «Βασιλεύουσα Πόλιν» του, ἢ ὁποία εἶχε ὑπέρμαχο στρατηγὸ τῆς τὴν ἀγαπημένη τῆς καρδιᾶς του μητέρα του Ἰησοῦ Χριστοῦ, γιὰ τοῦ Ὁποίου τὴ Χάρη πύργωσε στὸ κέντρο τῆς «Βασιλίδας» τῶν Πόλεων του τὴν «Ἁγία Σοφία», τό μέγα μοναστήρι τῆς οἰκουμένης, πού ἤχε 400 σήμαντρα καὶ 62 καμπάνες. (Κάθε καμπάνα –λέω ἐγώ– κι ἓνας ἐπίσκοπος καὶ κάθε σήμαντρο κι ἓνας παπᾶς καὶ κάθε παπᾶς καὶ μιά ἐνορία καὶ κάθε ἐνορία μιά εὐχαριστιακὴ κοινότητα).

Ἄν πάνω σέ αὐτά τά δύο καίριας σημασίας ἐρωτήματα-προβλήματα οἱ ἱστορικοί μας δέν ὁμοφρονήσουν, ὥστε ἡ ἱστορική ἀλήθεια νά φανερωθεῖ καί νά λάμπει μέσα στόν νοῦ τῶν Ἑλλήνων, καί ἂν αὐτή ἡ ἀλήθεια δέν ἐνσωματωθεῖ στήν διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας σέ ὅλες τίς βαθμίδες τῆς Δημόσιας Ἐκπαίδευσης τῶν ἐλλήνοπαίδων ἐτοῦτος ὁ λαός δέν ἔχει ἐλπίδα κάποτε ν' ἀξιωθεῖ νά ἔχει δικό του «κράτος» πού νά λειτουργεῖ ὡς «ὄργανο» τοῦ ἔθνους του καί ὄχι ὡς «δυναστικό σῶμα» πού τρέφεται ἀπό τήν σάρκα τοῦ ἔθνους συντηρῶντας ψευδωνύμως τό ὄνομά του γιά νά δικαιολογεῖ τήν δική του ὑπαρξή.

Τώρα ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀπάντηση στό δεύτερο ἐρώτημα-πρόβλημα, ἐνῶ ὅλοι τους συμφωνοῦν μέ τήν διαπίστωση ὅτι χάρι στόν θεσμό τῆς Ἐκκλησίας καί στόν θεσμό τῶν κοινοτήτων οἱ Ἕλληνες κράτησαν τήν ἰδιοπροσωπία τους, ἐν τούτοις δέν παύουν νά ἐρίζουν μεταξύ τους τόσο ὡς πρός τό ἀπό ποῦ ἔλκουν αὐτές οἱ κοινότητες τήν καταγωγή τους, ὅσο καί τόν ρόλο πού αὐτές ἔπαιξαν στό νά διατηρηθεῖ τό καθεστῶς τῆς δουλείας τόσους αἰῶνες, ἀλλά καί στό νά τροφοδοτεῖται συνεχῶς ἕνα ἐπαναστατικό πνεῦμα στόν λαό ἀπέναντι στόν κατακτητή, συντηρῶντας τήν ἐλπίδα ὅτι πάλι μέ χρόνους καί καιρούς πάλι δικά του θά εἶναι αὐτά πού χάθηκαν.

Πάντως ἄσχετα μέ τό ποιά γνώμη ἀποδέχεται κανεῖς εἶναι ἀναντίρρητο γεγονός πώς αὐτοί οἱ δύο θεσμοί ὑπῆρξαν (οἱ πηγές τό πιστοποιοῦν) καί πώς οἱ κοινότητες παρουσίασαν συνεχῇ ἀνάπτυξη, καί, σέ πολλές περιπτώσεις, ἐπέδειξαν μιά καταπληκτική δραστηριότητα πού τοὺς προσέδωσε ἰδιαίτερη αἴγλη καί δύναμη, ὥστε νά ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος αὐτόνομης ὑπαρξῆς πού κρατοῦσε ἔξω ἀπό τόν χῶρο τους τήν βαναυσότητα τοῦ κατακτητῆ, ὅσο βέβαια οἱ περιστάσεις ἐπέτρεπαν.

Ἐπὶ πλέον, οἱ κοινότητες σέ συνεργασία μέ τήν Ἐκκλησία, στό πλαίσιο τῆς βυζαντινῆς «συναλληλίας» τους, στάθηκαν τό κέντρο γύρω ἀπό τό ὁποῖο συσπειρώθηκαν ὅλες οἱ κατά τόπους δυνάμεις τοῦ ἔθνους —«γένους»— καί ἔγιναν ὁ φρουρός τῆς ἐθνικῆς συνείδησης τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων.

Στήν «κοινότητα» βρῆκαν οἱ ραγιάδες τήν ἔκφραση τοῦ πόθου καί τῆς ἀνάγκης γιά πολιτική ὁργάνωση ἐν σχετικῇ πάντοτε ἐλευθερίᾳ. Μέσα σ' αὐτήν βρῆκαν τοὺς ἀρχηγούς τους καί τίς προϋποθέσεις γιά ἀνάπτυξη δραστηριότητας καί ἀνάληψης πρωτοβουλιῶν. Μέσα σέ αὐτές ἀναδείχθηκε καί προετοιμάστηκε ἡ ἡγεσία τοῦ ἔθνους, ὅταν ἤρθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου γιά τήν ἐπ' Ἀνάστασή του.

Πώς, όμως, συνέβη αυτό τό θαυμαστό γεγονός; Ποιοί ἦταν οἱ λόγοι πού ἐπέτρεψαν τήν συγκρότησή τους καί τήν θαυμαστή ἀνάπτυξή τους μέσα σέ αὐτούς τούς αἰῶνες πού ὅλα, κατὰ τόν Διονύσιο Σολωμό, «τά ἴσκιαζε ἡ φοβέ-
ρα καί τά πλάκωνε ἡ σκλαβιά;»

Κατά τή γνώμη μας, τούς λόγους αὐτούς θά πρέπει νά τοὺς ψάξουμε τόσο στό πολιτισμικό υπόβαθρο τῶν Ἑλλήνων ὅσο καί σ' ἐκεῖνο τῶν κατακτητῶν τους, σέ συνδυασμό μέ τίς τότε παροντικές ἀνάγκες καί τῶν δύο. Μόνο ὅταν τοὺς ἐντοπίσουμε καί ἀποκρυσταλλώσουμε μία γνώμη γι' αὐτούς, μετά ἀπό μιά ἐντιμὴ ἔρευνα χωρίς νά φορᾶμε παραμορφωτικούς ἰδεολογικούς φακούς, θά ἔχουμε προσεγγίσει τήν ἀλήθεια ἐπαληθεύοντας τόν Εὐαγγελικό λόγο πού ἐντέλλεται «γνώ-
σεσθε τήν Ἀλήθεια καί ἡ Ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς», ἔχοντας δικαίωσε καί τόν λόγο τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ πού λέει: «Ὅ,τι εἶναι ἀληθινὸ εἶναι καί ἐθνικόν».

Τότε καί μόνο τότε θά μπορέσουμε νά κατανοήσουμε τί ἀκριβῶς ἦταν αὐτό πού, ὁ πρῶτος κυβερνήτης τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, παρέλαβε, πέρα ἀπὸ τά ἄδεια ταμεῖα, τά ἐρείπια, καί ἕναν καθημαγμένο –σωματικά καί ψυχικά– λαό, πού γιὰ ἐπτὰ χρόνια εἶχε δώσει τά πάντα σ' ἕναν ἀπέλπιδα ἀγώνα ὑπὲρ πίστεως καί πατρίδος.

Διότι κάτι παρέλαβε· κι αὐτό τό κάτι κάποιον τοῦ τό παρέδωσαν. Καί γιὰ νά τοῦ τό παραδώσουν σημαίνει ὅτι τό κατεῖχαν, ἀλλῶς ὁ ἴδιος δέν θά δεχό-
ταν νά παραλάβει τό ἀπόλυτο τίποτα γιατί οὔτε ἀνόητος οὔτε κενόδοξος ὑπῆρξε ὅπως μαρτυρεῖ ὁ πρότερος βίος του.

Μόνο τότε, ἔχοντας διεξαγάγει μιά τέτοια ἔρευνα θά εἴμαστε σέ θέση νά ἀποδώσουμε δικαιοσύνη κρίνοντας μέ ἔλεος τίς πράξεις τῶν μέν καί τοῦ δέ, κάνοντας χωρὶς στήν καρδιά μας, ὥστε νά συγχωρήσουμε ἀλλήλους καί πρω-
τίστως τοὺς ἑαυτοὺς μας στό σήμερον, ξορκίζοντας τό σαράκι τῆς διχόνοιας καί τῆς κατάκρισης πού τρώει τά σωθικά μας.

Ι. Διοικητικές δομές τοῦ ὀθωμανικοῦ «κράτους»

Ἄς κάνουμε, λοιπόν, ἀρχὴ ξεκινώντας ἀπὸ τίς διοικητικές δομές τοῦ ὀθω-
μανικοῦ «κράτους».

Ἦταν τό 1204 μ.Χ., ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Βασιλεύουσα Πόλη, ἡ Βασιλίδα τῶν πόλεων, τό διοικητικό κέντρο τῆς αὐτοκρατορίας καί ἡ καρδιά
τῆς ἑλληνορθόδοξης Χριστιανοσύνης ἀλώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τοὺς δυτι-

κούς λύκους πού ἦρθαν ντυμένοι μέ τήν προβιά τοῦ Σταυροφόρου ἐλευθερωτῆ τῶν Ἀγίων Τόπων, αὐτή τήν κοιτίδα τῶν ἀπανταχοῦ χριστιανικῶν λαῶν.

Καί ἦταν τό 1453 μ.Χ. πού μετά τήν ἀπελευθέρωσή της ἀπό τόν Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο τό 1261 μ.Χ. γιά δεύτερη φορά ἀλώνονταν ἀπό τοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ τοῦ Β΄ πού ἀπεκλήθη «Πορθητής».

Αὐτός, τιμῶντας τήν μογγολική καταγωγή του δέν ἀπομακρύνθηκε ἀπό τόν συνήθη τρόπο πού προηγουμένοι του μεγάλοι Μογγόλοι αὐτοκράτορες (Αττίλας, Τζέγκινς Χάν, Κουμπλάι Χάν καί Ταμερλάνος) εἶχαν καθιερώσει ὡς τρόπο διοίκησης τῶν αὐτοκρατοριῶν πού ἵδρυσαν καί ὁ ὁποῖος περιελάμβανε τήν στρατιωτική ἐπιβολή πού συνοδευόταν ἀπό τρομοκρατία, σέ συνδυασμό μέ τήν ἀνοχή στήν θρησκευτική καί πολιτισμική ἰδιατερότητα τῶν κατακτημένων πού ὡς ὑποϊψήφιοι ἀποκαλοῦνταν ραγιαῖδες. Τήν ἴδια τακτική (ὡς πρὸς τό δεύτερο σκέλος της) ἐφάρμοσαν καί οἱ Ἀραβες ὡς μουσουλμᾶνοι πρὶν ἀπό τοὺς Τούρκους κατὰ τόν 7ο μ.Χ. αἰῶνα ὅπως ἀποδεικνύει ὁ «ἀχτναμές» (διάταγμα-ὀρισμός) τοῦ Προφῆτη Μωάμεθ τό 627 μ.Χ., διὰ τοῦ ὁποῖου παραχωροῦσε δικαῶματα στοὺς μοναχοὺς τοῦ Ὁρους Σινᾶ, ἀλλά καί ὁ «ἀχτναμές» τοῦ Χαλίφη Ὁμάρ Ἰμπν Ἐλ Χιτάπ πρὸς τόν Πατριάρχη Σωφρόνιο γιά τήν ἀναγνώριση κυριότητος τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν Ἀγίων Τόπων, μετά τήν κατάληψη ὑπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Ἱερουσαλὴμ τό 637 μ.Χ.

Ἔτσι λοιπόν καί ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητής ἔναν χρόνον μετά τήν Ἄλωση (Μάιος τοῦ 1454) ἐνέκρινε τήν ἀνάδειξη τοῦ Γεωργίου-Γεννάδιου Σχολάριου στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τῆς Κωνσταντινούπολης καί μέ «βεράτιό» του (Σουλτανικὸ διάταγμα), τοῦ παραχώρησε ὅλα τὰ δικαῶματα πού οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες εἶχαν ἀπονεύει στὸν ἀρχηγό τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καί, ἐπὶ πλεόν, προσχώρησε καί στήν καινοτομία νά ἀναγνωρίσει τόν Πατριάρχη ὄχι μόνο ὡς θρησκευτικὸ ἀλλὰ καί ὡς πολιτικὸ ἀρχηγό (ΜΙΛΕΤ-ΜΠΑΣΗ), ἐθνάρχην τοῦ ἔθνους τῶν Ρωμαίων, δηλαδὴ τῶν Ρωμίων [τό ἄλλο ὄνομα μέ τό ὁποῖο οἱ Τούρκοι ἀναγνώριζαν τήν φυλετικὴ ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων πού ὡς βάση της ἔχει τό «Ὁμαμιον» ἦταν «Γιουνάν», δηλαδὴ ΙΩΝΕΣ].

Διὰ τῶν πρὸς τό Πατριαρχεῖο χορηγηθέντων προνομίων ὁ κλῆρος, δηλαδὴ ἡ θρησκευτικὴ συσσωμάτωση –θρησκευτικοκοινωνικὴ ὀργάνωση– τῶν Ἑλλήνων ἐξασφάλισε ἐνιαία Διοίκηση καί τίς θρησκευτικὲς-λατρευτικὲς καί δικαστικὲς δικαιοδοσίες της, τίς ὁποῖες βαθμιαῖα ἐπεξέτεινε, ὥστε κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς δουλείας νά εἶναι ἡ κυριαρχοῦσα μορφή συσσωματώσεως στὸν ἑλληνικὸ χῶρο.

Πέρα όμως από τὰ προνόμια πού ἔδωσε ὁ Σουλτᾶνος στό Πατριαρχεῖο μέ μιά σειρά ὁρισμῶν (διαταγμάτων) ὑπό διάφορα ὀνόματα, ὅπως «ἄχτναμές», «χατι-χουμαγιούν», «φερμάνι», «βεράτιο», οἱ Σουλτᾶνοι κατά περίπτωσι καί καιροῦς ἔδωσαν διάφορα δικαιώματα σέ ὁρισμένες περιοχές, τὰ ὁποῖα συνήθως ὑπῆρχαν ἤδη κατά τόν χρόνο ἐκδοσης τῶν ὁρισμῶν, πάντοτε μέ τό ἀζημίωτο. Δηλαδή μέ τὴν προϋπόθεσι ὅτι θά καταβαλλόταν τό «χαράτσι» (ὁ κατά κεφαλὴν ἐτήσιος φόρος) πέραν τῶν ὁποίων ἄλλων ἐπιβαρύνσεων. Τέτοιες ὑπῆρξαν οἱ περιπτώσεις τῶν Δωδεκανήσων, τῆς Χίου, τοῦ Πηλίου, τῆς Χειμάρρας, τῶν Ζαγοριῶν, τοῦ Σουλίου καί, μετὰ τὴν δεύτερη κατάκτησι τό 1715, τῆς Πελοποννήσου.

Πέρα ἀπὸ αὐτὰ πού λέμε «χωρικά δικαιώματα» ὁ Σουλτᾶνος ἔδινε δικαιώματα καί σέ ἀκόμη μικρότερες περιφέρειες, ὡς καί σέ μεμονωμένες πόλεις πού ὀνομάζονταν τοπικά, ὅπως ἦταν τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Ἀθήνας ἢ ἀκόμα καί σέ μικρές κοινότητες, ὅπως τὰ Ἀμπελάκια.

Συνεπῶς τὰ προνόμια ἔδωσαν τὴ δυνατότητα σέ ὁλόκληρες περιοχές, πόλεις καί χωριά, νὰ διατηρήσουν κάποιο βαθμὸ ἀνεξαρτησίας ἢ νὰ ἐξασφαλίσουν εὐνοϊκότερη ἀπὸ τὸν κατακτητὴ μεταχείρισι καί νὰ ἀσκοῦν ὁρισμένες αὐτόνομες λειτουργίες –ὅσο οἱ συνθῆκες ἐπέτρεπαν κι αὐτὰ (τὰ προνόμια)– ἀποτέλεσαν τὴ βάση ἐπεκτάσεως τῆς δραστηριότητος τῶν δυναμικῶν στοιχείων τοῦ ὑπόδουλου γένους καί σέ ἄλλους τομεῖς πού δέν τοὺς κάλυπταν τὰ ἀρχικά προνόμια, ἐξαγοράζοντας πολλές φορές τὴν χορήγησι καί νέων.

Μιά δεύτερη χαραμίδα αὐτόνομης ὁργάνωσης τῶν Ἑλλήνων ραγιαδῶν ἄφηνε τό ἰσχύον καθεστῶς τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας στὴν ἐπικράτεια τοῦ «κράτους» τοῦ Σουλτᾶνου. Σ' αὐτό τό «κράτος» οἱ γαῖες τῆς αὐτοκρατορίας διακρίνονταν σέ Βακουφικές, σέ Δημόσιες καί σέ Ἰδιωτικές.

Βακούφια ὀνομάζονταν οἱ γαῖες τῶν ὁποίων οἱ πρόσοδοι προορίζονται γιὰ τὴ συντήρησι ἱερῶν καί ἄλλων κοινωφελῶν ἰδρυμάτων καί γιὰ συγκεκριμένο κοινωφελῆ σκοπὸ.

Οἱ Δημόσιες γαῖες θεωρητικὰ ἀνῆκαν στὸν Σουλτᾶνο, ἀλλὰ ἐκχωροῦνταν ἀπ' αὐτόν σέ κρατικούς ἀξιωματούχους, στρατιωτικούς ἢ πολιτικούς. Ἀνάλογα μέ τὴν ἐτήσια πρόσοδό τους οἱ γαῖες αὐτές διακρίνονταν σέ τιμάρια, ζιαμέτια καί χάσια.

Μέ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου τὰ τιμάρια παρεχώρησαν τὴ θέσι τους στὰ τσιφλίκια, μιά νέα μορφή ἰδιοκτησίας, καθὼς οἱ τσιφλικοῦχοι (τσιφλικάδες) ἦταν ἰσχυρότεροι πολιτικά ἀπὸ τοὺς τιμαριούχους. Αὐτοὶ ἀποτελοῦν μιά νέα «τάξη»

ισχυρῶν γαιοκτημόνων μέ πολύ ἐκτεταμένες ἐκτάσεις. Στήν ἀρχή ἦταν Ὅθωμανοί, ἀλλά ἀργότερα ἦταν καί χριστιανοί καί στούς ὁποίους ἀνῆκαν ἐκτός ἀπό τήν γῆ καί οἱ χωρικοί πού ἐργάζονταν καί καλλιεργοῦσαν τή γῆ καί οἱ ὁποιοί βρισκόνταν ἐντελῶς ἀπροστάτευτοι στό ἔλεός τους. Στά τσιφλίκια δέν ὑφίσταντο περιθώρια ὀργάνωσης αὐτόνομων κοινοτήτων. Στόν ἑλλαδικό χῶρο δημιουργήθηκαν τσιφλίκια στή Μακεδονία, στήν Θεσσαλία καί στήν Πελοπόννησο, ὅπου δηλαδή ὑπῆρχαν ἐκτεταμένες πεδιάδες.

Στά Χάσια οἱ συνθήκες προσφέρονταν γιά μιά κάποια αὐτόνομη κοινοτική ὀργάνωση, ιδίως σ' αὐτά πού δίνονταν στούς ἰσχυροῦς εὐνοῦχους τῆς Αὐλῆς καί στίς εὐνοούμενες ἀπό τόν Σουλτάνο γυναῖκες τοῦ χαρεμιοῦ του, ὅπως ἦταν ἡ Χαλιδέ Σουλτάνα.

Καλύτερη περίπτωση γιά τήν ἀνάπτυξη αὐτόνομης κοινοτικῆς ὀργάνωσης ἦταν ἐκεῖνη τῶν χωριῶν πού κατοικοῦνταν ἀπό μικροῦς ἰδιοκτῆτες, ἐλεύθερους καλλιεργητές.

Τέτοια ἦταν ἡ περίπτωση τῶν Κεφαλοχωριῶν, ιδίως στίς ὁρατές ἤ ἄγονες περιοχές τῆς χώρας πού δέν εἶχαν ἰδιαίτερο φορολογικό ἐνδιαφέρον γιά τόν κατακτητή. Ἡ Μάνη καί τά χωριά της θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἦταν μιά τέτοια περίπτωση.

Μια τρίτη μεγαλύτερη χαραμάδα ἢ καλύτερα ἓνα μεγάλο κενό στή δομή τοῦ ἀπολύτως συγκεντρωτικοῦ συστήματος διοίκησης καί ἐλέγχου τῆς ἐξουσίας ἀπό τήν πλευρά τοῦ Σουλτάνου, πού ἄφηνε μεγάλα περιθώρια γιά τήν ἀνάπτυξη αὐτόνομου ὄχι ἀπλῶς κοινωνικοῦ ἀλλά καί πολιτικοῦ βίου στούς Ἕλληνες ἀποδείχθηκε στήν πράξη πῶς ἦταν τό φορολογικό σύστημα τοῦ Ὅθωμανικοῦ «κράτους», τό ὁποῖο ἦταν αὐτό πού ἀποκαλοῦμε «διανεμητικό».

Δηλαδή, ὁ Σουλτᾶνος στό Μεγάλο Διβάνι πού συνεδρίαζε στό χῶρο τῆς Ὑψηλῆς Πύλης μέσα στό παλάτι του πού βρισκόταν στό Τόπ Καπί (τό λόφο τῶν Κανονιῶν) στήν Ἰσταμπούλ, καθόριζε τό συνολικό ποσό πού θά εἰσέπραττε κάθε χρόνο ἀπό κάθε Διοικητική Περιφέρεια. Στή συνέχεια, γινόταν κατανομή τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ κατά μικρότερες περιφέρειες καί, τελικά, κατά κοινότητες.

Κάθε κοινότητα φρόντιζε γιά τήν κατανομή τοῦ ποσοῦ πού τούς ἀναλογοῦσε μεταξύ τῶν ἐπί μέρους οἰκογενειῶν πού ἀνῆκαν σ' αὐτήν ὡς μέρη της, καί φρόντιζε γιά τήν εἰσπραξή του. Ὑπῆρχε συνεπῶς ἀνάγκη κατ' ἀρχάς νά ἐκτιμηθεῖ τό ποσό τοῦ φόρου γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν, αὐτός νά κατανεμηθεῖ ἔχοντας ὑπολογίσει τήν φοροδοτική δυνατότητα ἐκείνου ἀπό τόν ὅποιο

ζητᾶ νά τόν καταβάλει καί τέλος –πού εἶναι καί τό δυσκολότερο– νά τόν εἰσπράξει. Γι' αὐτό τό τελευταῖο θά χρειάζονταν ἐξειδικευμένος –καί συμβατός μέ τήν ὅλη διοικητική ὁργάνωση τοῦ «κράτους» τοῦ Σουλτάνου– φοροεισπρακτικός μηχανισμός. Αὐτόν δέν νοιάστικαν νά τόν φτιάξουν οἱ Τούρκοι ποτέ. Διότι ἀκριβῶς ἦταν Τούρκοι. Δηλαδή ἡ ψυχροσύνησέ τους εἶχε διαμορφωθεῖ ἀπό τήν μογγολική καταγωγή τους καί, ὡς γνωστόν, ὡς τέτοιοι ζοῦσαν ὡς νομάδες, καί γιατί ὡς μουσουλμᾶνοι δέν πλήρωναν φόρους καί, τό κυριότερο, γιατί αἰσθάνονται πανίσχυροι. Ἐτσι, μί διαβλέποντας μέσα στήν παντοδυναμία τους κανέναν κίνδυνο, ἀνέθεσαν τήν διανομή καί τήν εἴσπραξη τῶν φόρων στούς ἴδιους τούς ραγιάδες. Γιά τήν ἀκρίβεια, στούς κοινοτικούς ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι ἔπαιρναν ἔτσι τί θέση εἰσπρακτικοῦ ὀργάνου στό διοικητικό μηχανισμό τοῦ «κράτους», γενόμενοι μέτοχοι τῆς πολιτικῆς, δηλαδή στό καθολικό φαινόμενο τῆς ἐξουσιαστικῆς διαδικασίας, μιά ἔκφραση τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ πολιτική ἐξουσία καί αὐτήν μέ ἕμμεσο τρόπο τήν νομιμοποιοῦσε ἀναγνωρίζοντάς την ὡς ἐπίσημο «κράτος».

Αὐτό τό πολύ καίριο καί λεπτό θέμα θά τό δοῦμε πῶς λειτούργησε στήν περίπτωση τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλά γιά τήν κατανόησή του χρειάζεται νά γνωρίσουμε, ἔστω καί πολύ συνοπτικά, τήν διοικητική ὁργάνωση τῶν Τούρκων στόν κατακτημένο ἑλλαδικό χῶρο. Νά προσθέσουμε μόνο ἐδῶ πῶς τό διανεμητικό φορολογικό σύστημα δέν ἦταν ἓνας νέος καί ἀγνωστος στούς Ἕλληνες θεσμός, ἀλλά ἴσχυε ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Βυζαντίου καί σχεδόν ἀτόφιο τό χρησιμοποιοῦσε ὁ Μωάμεθ Β' καί ὅλοι οἱ μετὰ ἀπ' αὐτόν Σουλτᾶνοι.

Αὐτό δικαιολογεῖ ὡς ἓναν βαθμό γιατί γιά τί θέση τοῦ «Μεγάλου Βεζύρη» ἐπιλέγονταν Φαναριῶτες ὅπως συνέβαινε καί γιά τόν ἐπικεφαλῆς τῆς Διπλωματίας ὁ «Μεγάλος Δραγουμᾶνος».

II. Διοικητική ὁργάνωση τῶν Τούρκων (στόν κατακτημένο Ἑλλαδικό χῶρο)

Κατ' ἀρχήν ὁ Σουλτᾶνος ὡς σύμβολο καί ἐκφραστής τῆς συλλογικά ἀποκτημένης ἰσχύος (δηλαδή τοῦ «κράτους» μέ τήν ἔννοια τῆς δύναμης) πού προέκυπτε ἀπό τήν ἐνότητα τῆς κοινότητος τῶν «πιστῶν» (ἐννοεῖται μουσουλμάνων) πού ἀποκαλεῖτο ΟΥΜΑ, συγκέντρωνε στό πρόσωπό του τήν θρησκευτική καί κοσμική δύναμη. Ὡς θρησκευτικός ἡγέτης ἔφερε τόν τίτλο τοῦ ΧΑΛΙΦΗ, «Ἀρχηγοῦ τῶν πιστῶν». Ὡς τέτοιος προσαγορεύετο μεταξύ τῶν μουσουλμάνων ὡς «ἡ Σκιά τοῦ Θεοῦ» στόν κόσμο.

Ἀναγορευόμενος ἀπὸ τὴν ΟΥΜΑ σέ Σουλτᾶνο, τοῦ ἀνετίθετο ὡς παρακαταθήκη ἡ διατήρηση τῆς θρησκείας καὶ ἡ διασφάλιση τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπορρέοντων ΝΟΜΩΝ. Ἡ ἐπιλογή τῶν κρατικῶν λειτουργῶν, ἡ κήρυξη πολέμου, ἡ σύναψη εἰρήνης καὶ ἡ ρύθμιση τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους ἐτηροῦντο ὑπὸ τὴν προσωπικὴ ἐξουσία καὶ διεύθυνση τοῦ Σουλτάνου. Τό πρόσωπό του ἐθεωρεῖτο ἱερό καὶ δέν ὑπέκειτο λόγῳ τῆς ὑψηλῆς του θέσεως σέ καμμιά ποινικὴ κύρωση.

Δίπλα του ὑπῆρχαν ὡς συμβουλευτικὰ ὄργανα, ἀλλὰ καὶ ἐκτελεστικά τῆς ὁποίας βουλῆς του – θέλησός του, δύο πρόσωπα τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης του, στὰ ὁποῖα ἐκχωροῦσε, στὸν μὲν ἓνα τὸ δικαίωμα ἄσκησης τῆς πολιτικῆς-κοσμικῆς ἐξουσίας του καὶ στὸ ἄλλο τὴν θρησκευτικὴ καὶ τὴν δικαστικὴ ἐξουσία, καθὼς καὶ τὴν διαχείριση τῆς ἐν γένει δικαιοσύνης, ὅπως αὐτὴ διατυπωνόταν στοὺς ἱεροὺς νόμους (τὴν ΣΑΡΙΑ) ποὺ περιλαμβάνονταν στὸ «ΚΟΡΑΝΙ», τὸ ἱερό βιβλίο τῶν μουσουλμάνων.

Ὁ πρῶτος εἶχε τὸν τίτλο «Μεγάλος Βεζύρης» ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἐκεῖνο τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ὄταν γιὰ διάφορους λόγους ἔχανε τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Σουλτάνου συνήθως ἔχανε μαζί της καὶ τὸ κεφάλι του.

Ὁ δεῦτερος εἶχε τὸν τίτλο «Σεῖχ-ουλ-ισλάμης» ἢ Ἀρχηγός (Σεῖχης) τῶν Οὐλεμᾶδων, δηλαδὴ τῶν θεολόγων καὶ ἐρμηνευτῶν τοῦ Νόμου (τῆς ΣΑΡΙΑΣ). Ὡς πνευματικὸς ἡγέτης ὀνομαζόταν ΜΟΥΦΤΗΣ. Αὐτός, ὅταν ἔχανε τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Σουλτάνου, σέ ἀντίθεση μὲ τὸν πρῶτο, ἀπλῶς ἀπομακρύνετο ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἢ ἀπεστέλλετο σέ ἐξορία, οὐδέποτε ὅμως δέν καταδικαζόταν σέ θάνατο.

Οἱ δύο αὐτοὶ ἀνώτατοι διοικητικοὶ ἄνδρες ἀπὸ ἀπόψεως διαβαθμίσεως εὐρίσκοντο στὴν αὐτὴ κρατικὴ ἱεραρχία, πλὴν ὅμως γιὰ τὴν τελικὴ ἐφαρμογὴ τῶν Νόμων τὴν τελευταία λέξη τὴν εἶχε ὁ Σεῖχ-ουλ-ισλάμης.

Μέχρι τὴν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἡ τουρκικὴ ἐπικράτεια χωριζόταν σέ δύο ἐκτεταμένα διοικητικὰ διαμερίσματα ποὺ ὀνομάζονταν μπενλερμπελίκια. Τό ἓνα περιελάμβανε τὸ ἀσιατικὸ τμήμα καὶ ὀνομαζόταν μπενλερμπελίκι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸ δεύτερο, τὸ εὐρωπαϊκόν, μπενλερμπελίκι τῆς Ροῦ-μελῆς.

Πολιτικὸς διοικητὴς σέ κάθε μπενλερμπελίκι ἦταν ὁ Μπενλέρμπεης (Μπέης τῶν Μπέδων). Ἀργότερα, λόγῳ τῶν πολλῶν κατακτήσεων ποὺ συνεχίστηκαν μέχρι τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνα (Σουλεϊμάν ὁ Μεγαλοπρεπής) ποὺ αὗξησαν κατὰ πολὺ τὴν ἔκταση τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπῆρξε ἀνάγκη γιὰ τὴν καλύτερη

διοίκησή της, νά συσταθοῦν καί νέα μπενλερμπελίκια πού τώρα ὀνομάστηκαν Ἐγιαλέτια καί ἀργότερα Βιλαέτια. Οἱ πολιτικοὶ Διοικητές τῶν Ἐγιαλετίων ὀνομάζονταν Βελήδες καί εἶχαν τόν τίτλο τοῦ Βεζύρη. Προσαγορεύονταν τιμητικά καί Μπενλερμπεήδες ἢ Σερασκέρηδες (ἀρχιστράτηγοι), Μουχαφέζηδες (φύλακες τῶν φρουρίων), ἀλλά καί Μουχασίληδες (ὡς πρῶτοι ἐνοικιαστές τῶν φόρων). Στά τέλη τοῦ 17ου αἰ. ὁ ἀριθμός τους ἔφτασε στά 33 καί κατ' ἄλλους στά 36. Βιλαέτια μποροῦσε νά σημαίνει καί τίς μικρότερες διοικητικές περιφέρειες πού ἦταν τὰ Σαντζάκια καί τίς κατώτερες ἀπ' αὐτά πού ἦταν οἱ Καζάδες (Κάποιες Καζάδες ὑποδιαιοῦνταν σέ Ναχιδέδες πού εἶχαν κέντρο ἓνα κεφαλοχώρι, στό ὁποῖο ὑπῆρχαν οἱ δύο ἀρχές: ὁ καζής καί ὁ ἀγᾶς).

Στά Ἐγιαλέτια-Βιλαέτια ἀνώτατος θρησκευτικός ἀρχοντας καί διαχειριστής τῆς δικαιοσύνης, ὁ ὁποῖος γνωμοδοτοῦσε πάνω στόν ἱερό νόμο (ΣΑΡΙΑ) ἦταν ὁ Μουφτίς, τοῦ ὁποῖου ἡ γνωμοδότηση –πού ἰσοδυναμοῦσε μέ θρησκευτικό διάταγμα– ὀνομαζόταν φετῶς.

Τόν ἴδιο τίτλο καί τίς ἴδιες ἀρμοδιότητες εἶχε καί ὁ θρησκευτικός ἀρχοντας στήν κατώτατου βαθμοῦ διοικητική περιφέρεια πού ὀνομαζόταν Σαντζάκι. Ἐδῶ ὁ πολιτικός διοικητής ὀνομαζόταν Σαντζάκ Μπέης καί ἂν σέ κάποιο Σαντζάκι εἶχε τήν ἔδρα του ὁ ἐπικεφαλῆς τοῦ Ἐγιαλετίου τότε αὐτός ὀνομαζόταν πασᾶς¹.

Ἡ μικρότερη διοικητική διαίρεση στήν ἐπικράτεια τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἦταν ὁ ΚΑΖΑΣ. Δηλαδή κάθε Σαντζάκι διαιρεῖτο σέ Καζάδες πού συνήθως περιελάμβαναν μιά ἐπαρχιακή πόλη μέ τὰ γύρω ἀπὸ αὐτή χωριά. Ἐδῶ ὁ θρησκευτικός ἀρχοντας πού ἐκτελοῦσε χρέη ἱεροδίκη ὀνομαζόταν Καδής, ὁ δέ ἀναπληρωτής του Ναϊπης. Αὐτός ὁ Καδής ἀσκοῦσε συγχρόνως καί ἔλεγχο στόν τρόπο διοίκησης τοῦ πολιτικοῦ διοικητῆ πού ὀνομαζόταν Σούμπασης καί ἀργότερα Βοεβόδας μέ ὅ,τι αὐτό συνεπαγόταν ὅσον ἀφορᾷ τήν ἰσχὺ τοῦ Καδῆ ἀπέναντι στόν πολιτικό διοικητή. Αὐτοὶ οἱ δύο, ὁ Βοεβόδας καί ὁ ἀναπληρωτής τοῦ Καδῆ, ὁ Ναϊπης, ἦταν συνήθως καί οἱ ὑπεννοικιαστές τῶν φόρων πού τοὺς ἐνοικίαζαν ἀπὸ τοὺς ἀρχικούς μισθωτές πού ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τοῦ Σαντζακίου Πασᾶς διοικητής τοῦ Ἐγιαλετίου-Βιλαετίου.

Στήν περιφερειακὴ τουρκικὴ διοίκηση, δηλαδή στό Βιλαέτι ἢ Σαντζάκι, ἐπιπλέον τῶν ἤδη ἀναφερθέντων ἀξιωματοῦχων, στό μεγάλο Διβάνι τοῦ Πασᾶ πού

¹ Στὴν ἔδρα τοῦ Σαντζακίου ὅπου διέμενε ὁ Πασᾶς ὑπῆρχε ὁ ΑΛΑΪΜΠΕΗΣ, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεις τῶν ἱππέων πού ὀνομάζονταν Σπαχίδες καί ὁ ἀρχηγός τῶν Γενίτσαρων πού συγκροτοῦσαν τὰ τακτικά πεζοπόρα τμήματα, τὰ ὁποῖα βρισκόνταν ὑπὸ τὴν ἀμεσὴ διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου.

συνεδριάζε δύο φορές τό χρόνο (κάθε ἐξάμηνον) ὑπῆρχαν ἀπό τήν πλευρά τῶν μόνιμα ἐγκατεστημένων στήν περιοχί μουσουλμάνων, ὡς ἐκπρόσωποι τῆς «Οὔμας τῶν πιστῶν», δηλαδή τῆς μουσουλμανικῆς κοινότητος δύο ἤ τρεῖς ἐκλεγμένοι ἀπ’ αὐτήν καί οἱ ὅποιοι ἐπιλέγονταν ἀπό τήν τάξιν τῶν πλουσίων γαιοκτημόνων, τῶν τιμαριούχων καί ἀργότερα τῶν τσιφλικάδων. Αὐτοί ὀνομάζονταν «Ἀγιάνηδες» (ἀπό τήν τουρκική λέξιν «ἄγι» πού σημαίνει ἀδελφός).

Ἐκτός ἀπό αὐτούς, συμμετεῖχαν καί ἄλλοι τόσοι προύχοντες ἢ Κοτζαμπάσιδες ὡς ἐκπρόσωποι τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων, οἱ ὅποιοι ὀνομάζονταν Μαραγιάνηδες (δηλαδή ἀδελφοί Μαράιτες).

Στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ., λίγο πρὶν τήν Ἐπανάστασιν, τά Ἐγιαλέτια-Βιλαέτια τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τμήματος τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἦταν πέντε:

1. Τῆς ΡΟΥΜΕΛΗΣ, μέ 15 ἢ –κατ’ ἄλλους– μέ 16 Σαντζάκια.
2. Τῆς ΒΟΣΝΙΑΣ, με 7 Σαντζάκια.
3. Τῆς ΣΕΛΙΣΤΡΙΑΣ, με 7 Σαντζάκια.
4. Τῶν ΝΗΣΩΝ τῆς Ἀσπρῆς θάλασσας (δηλ. τοῦ Αἰγαίου), με 15 Σαντζάκια.
5. Τῆς ΚΡΗΤΗΣ, με 4 Σαντζάκια.

Ἡ περιοχί, ἡ ὁποία τό 1833 ἀποτελέσε τήν ἐπικράτεια τοῦ τότε ἑλλαδικοῦ Βασιλείου, ἦταν μέρος τῶν Ἐγιαλετίων τῆς Ρούμελης καί τῶν ΝΗΣΩΝ καί περιελάμβανε πέντε Σαντζάκια.

1. Τό Σαντζάκι ἢ Πασαλίκι τοῦ Μωρέως μέ ἐπικεφαλῆς Μπενλέρμπεν ἢ Βεζίρη.

2. Τό Σαντζάκι ἢ Πασαλίκι τοῦ Εὐρίπου (Εὐβοίας-Ἀνατολικῆς Στερεᾶς). Ἐπίσης, μέ ἐπικεφαλῆς Μπενλέρμπεν ἢ Βεζίρη.

3. Τό Σαντζάκι ἢ Πασαλίκι τῆς Ναυπάκτου μέ διοικητή Μπενλέρμπεν ἢ Βεζίρη.

4. Τό Σαντζάκι τοῦ Κάρελι (Δυτικῆς Στερεᾶς) μέ διοικητή τόν ἀναπληρωτή τοῦ Βεζίρη Μουτσελίμ ἢ Κεχαγιά, 2ο στήν τάξιν ἀξιωμαποῦχο μέσα στό Βιλαέτι.

5. Τό Σαντζάκι ἢ Πασαλίκι τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου πού ὑπαγόταν ἀπευθείας στόν Καπουδάν Πασά, τόν ἀρχιναύαρχο τοῦ στόλου, ὁ ὅποιος διέμενε μόνιμα στήν Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ ὁ στόλος εἶχε τήν ναυτική βάση του ἐκεῖ. Οἱ ραγιάδες τόν Ναύσταθμον τόν ἀποκαλοῦσαν «Μπάνιο» γιατί ὅσους συνελάμβανε ὁ Καπουδάν Πασᾶς εἴτε ὡς πειρατές εἴτε ὡς κοινοτικούς ἄρχοντες τοῦ Βιλαετίου τῶν Νήσων πού εἶχαν περιπέσει σέ δυσμένεια, ἐκεῖ τοῦς ἔπνιγε ἢ τοῦς κρεμοῦσε.

Νά προσθέσουμε ὅτι ἀπό τό Σαντζάκι τοῦ Μωρέως ἡ περιοχί τῆς Μάνης,

του Γυθείου, της Μονεμβάσιας και όλα τα βορειοανατολικά παράλια μέχρι τις Πρασιές (σημερινό Λεωνίδιο), πριν την ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571) και μετά τα Όρλωφικά (1770), αποτελούσε το Σαντζάκι του Μυστρᾶ και υπάγονταν στο Βιλαέτι των ΝΗΣΩΝ, δηλαδή στον Καπουδάν Πασά.

III. Ἡ διοικητική ὁργάνωση τῶν ραγιάδων Ἑλλήνων

Οἱ Ἕλληνες, στερούμενοι –καθόλη τή διάρκεια τῶν 400 χρόνων δουλείας– τήν δυνατότητα νά συγκροτήσουν πολιτειακές ἀρχές στό ἀνώτατο ἐπίπεδο κοινωνικῆς ὁργάνωσης –πού εἶναι τό ἔθνος– τέθηκαν ὑπό τήν προστασία καί τήν πνευματική καθοδήγηση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀξιοποιώντας τά προνόμια πού παραχώρησε ὁ κατακτητής στό πρόσωπο τοῦ Πατριάρχου καί μέσω αὐτοῦ στόν κληρο πού –ιεραρχημένος κατά τοὺς βαθμούς τῆς ιερωσύνης– συγκροτοῦσε τήν ἐκκλησιαστική τάξη πού ποίμαινε τόν –κατά τό γένος– ἑλληνικό λαό. Τό γεγονός αὐτό ἐπέτρεψε νά διατηρήσει σέ πολιτισμικό ἐπίπεδο τήν ἰδιοπροσωπία του –τήν ἑλληνική του ταυτότητα– δηλαδή τήν πάτρια θρησκεία καί γλῶσσα, τά ἥθη καί ἔθιμά του, τήν ἕως ἑνα βαθμό ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης, τοὺς ἐνδυματολογικούς κώδικες, τίς γαστρονομικές του συνήθειες, τήν λαϊκή παράδοση στίς διάφορες τέχνες, τήν ζωγραφική, τήν εἰκονογραφία, τήν ποίηση, τό δημοτικό τραγούδι, τοὺς χορούς καί τά πανηγύρια του καί ὅσα ἄλλα.

Σέ πολιτικό-πολιτειακό ἐπίπεδο, προκειμένου νά διατηρήσει ὡς ἑνα βαθμό τήν αὐτονομία του, κατέφυγε στήν πιό χαμηλή βαθμίδα πολιτικῆς ὁργάνωσης πού ἦταν ἡ παραδοσιακή καί γνώριμη σ' αὐτόν μορφή τῆς «κοινότητας», ἀξιοποιώντας κάθε κενό καί κάθε χαράμδα πού ἄφηνε ἡ δομή τῆς διοικητικῆς ὁργάνωσης τοῦ ὀθωμανικοῦ «κράτους» πού τελοῦσε ὑπό τήν ἀπόλυτη ἐξουσία τοῦ Σουλτάνου.

Βασικός πυρήνας σ' ἑνα πρῶτο ἐπίπεδο πολιτικῆς αὐτοδιοίκησης ἦταν οἱ ἐπὶ μέρους κοινότητες τῶν χωριῶν, τῶν κωμοπόλεων καί τῶν πόλεων πού ὀνομάζονταν «ΚΟΙΝΑ», τά ὁποῖα εἶχαν τήν ἔμμεση νομιμοποίηση τοῦ κατακτητῆ καί ἀναγνωρίζονταν ὡς «κοινωνικά σώματα»

Μέ αὐτές ὡς βάση συγκροτήθηκαν ἢ ἀναπτύχθηκαν μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἑνα δεύτερο ἐπίπεδο αὐτοδιοίκησης κατά ἐπαρχίες καί στά ὄρια τοῦ τουρκικοῦ καζᾶ. Σέ ὁρισμένες περιπτώσεις –ὅπως π.χ. στήν Πελοπόννησο καί

μέ μικρότερο βαθμό αυτόνομίας στην Ήπειρο— ή κοινοτική συγκρότηση επεκτάθηκε και σέ επίπεδο περιφέρειας και στα όρια του τουρκικού Σαντζακίου που ονομαζόταν Πασαλίκι ή Βιλαέτι.

Η διάρθρωση των «κοινοτήτων», αλλά και τά καθήκοντα των κοινοτικών αρχόντων κατά τή διάρκεια τής τουρκοκρατίας διαφέρουν από κοινότητα σέ κοινότητα (αυτό εξαρτάται από ποιά χαραμάδα είχαν αυτές συγκροτηθεί, τά προνόμια, τό καθεστώσ ιδιοκτησίας - φορολογικό σύστημα). Ακόμη και ή όνομασία των κοινοτικών αρχόντων διαφέρει από περιοχή σέ περιοχή και από τό επίπεδο που ως κοινότητα λειτουργεί.

Έτσι στο πρώτο επίπεδο των επί μέρους τοπικών κοινοτήτων οί κοινοτικοί άρχοντες ονομάζονταν γέροντες, ή δημογέροντες, ή πρωτόγεροι· και άν εμπλέκονταν στην εκκλησιαστική όργάνωση ονομάζονταν άρχοντες ή επίτροποι. Άν άνηκαν στο δεύτερο επίπεδο κοινοτικής όργάνωσης ονομάζονταν προεστώτες ή προεστοί και στο τρίτο επίπεδο προεστοί ή κοτζάμπάσπδες².

Γιά νά εκλεγεί κάποιος κοινοτικός άρχοντας έπρεπε νά είναι ενεργό μέλος τής κοινότητας (χωριό-κεφαλοχώρι-κωμόπολη-πόλη) και ως τέτοιος θεωρούνταν όποιος ήταν αυτόχθων —και όχι νεοφερμένος— και ενήλικας. Μόνο τά ενεργά μέλη είχαν τό δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

Στίς τοπικές κοινότητες, δηλαδή στο πρώτο επίπεδο αυτόδιοίκησης, τό εκλογικό σύστημα ήταν κατά κανόνα ή άμεση εκλογή και αυτή γινόταν διά τής βοής. Όλα τά μέλη τής κοινότητας συγκεντρώνονταν σ' ένα χώρο συνήθως στην Έκκλησία ή στην πλατεία ή κάτω από ένα μεγάλο πλάτανο και ό εκλεγμένος ή οί εκλεγμένοι (ό αριθμός ποίκιλε από περιοχή σέ περιοχή) συνήθως επεκύρωναν τήν εκλογή τους ενώπιον τής τουρκικής άρχής. Η θητεία τους περιοριζόταν σέ ένα έτος και μπορούσαν νά επανεκλεγόνται, όπως και νά ανακαλούνται πριν τό έτος σέ περιπτώσεις που αποδεικνύονταν ύπεύθυνοι σφετερισμών ή βιασπραγιών. Οί εκλογές για τήν ανάδειξη τους γίνονταν μεταξύ Μαρτίου (γιατί τότε άρχιζε τό μουσουλμανικό έτος) μέχρι τέλος Απριλίου, συνήθως τή μέρα τής εορτής του άγίου Γεωργίου τήν περίοδο του Πάσχα. Σέ

² Η λέξη «κοτζάμπασπας» είναι τουρκική και άποτελεί σύνθεση δύο λέξεων. Τή λέξη Koca = Μέγας-Μεγάλος-Γέροντας, και τή λέξη Basi = κεφάλι. Άρα κοτζάμπασπας θά μεταφραζόταν κατά λέξη «μεγάλο κεφάλι», που μπορεί νά πάρει πολλαπλό νόημα: 1) Μεγάλος στή σοφία και τή φρόνηση και αυτά είναι χαρακτηριστικά του μεγάλου στην ήλικία (άρα Γέροντα). 2) Τόν μεγάλο σέ πλούτο, διότι ως γνωστόν τά κοπάδια των ζώων που κάποιος κατείχε χαρακτηρίζονταν μεγάλα από τό πλήθος των κεφαλιών των ζώων που τό συγκροτούσαν.

ὅσες περιοχές οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες ἐκλέγονταν γιὰ ἕξι μῖνες οἱ ἐκλογές γίνονταν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, 26 Ὀκτωβρίου.

Τὰ καθήκοντα τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων ἦταν πολλά καὶ ποικίλα. Δέν περιγράφονταν πουθενά, ἀλλὰ διαμορφώθηκαν στὴν πράξη μὲ τὴν πολύχρονη ἄσκηση, τὴν παράδοση καὶ τίς ἰδιαίτερες συνθῆκες καὶ ἀνάγκες καὶ κάλυπταν τὸ σύνολο τῶν δραστηριοτήτων, ἀναγκῶν καὶ ὑποχρεώσεων τῶν κατοίκων τῆς κοινότητας.

Τὸ κυριότερο καθῆκον τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν σχέσεων τῆς κοινότητας μὲ τὴν τουρκικὴ ἐξουσία, ἦταν ἡ κατανομή τῶν φόρων στοὺς κατοίκους τῆς κοινότητας μετὰ ἀπὸ ἐκτίμηση τῆς φοροδοτικῆς ἱκανότητας κάθε οἰκογένειας. Ἔργο δύσκολο ἀπὸ τὴ φύση του, πού γίνονταν ἀκόμη δυσκολότερο ἀπὸ τὴν ἀπληστία τοῦ κατακτητῆ ἢ, ἀκόμη χειρότερα, ἀπὸ τὴν ἀπληστία καὶ τὴν καταπίεση τῶν προαγοραστῶν-ἐπινουκιστῶν τῶν φόρων πού μπορεῖ νὰ ἦταν ἐκτός ἀπὸ Τούρκοι καὶ Ἕλληνες, πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ τοπικοὶ παράγοντες, καὶ τέτοιοι συνήθως ἦταν οἱ κοτζαμπάσδες.

Ἐπαρχιακὴ αὐτοδιοίκηση

Στὴν περιφέρεια τοῦ Καζά (ἐπαρχίας) λειτούργησε θεσμὸς δευτεροβάθμιας τοπικῆς αὐτοδιοίκησης. Στὴν ἔδρα τοῦ Καζά (πού ἦταν μιὰ ἐπαρχιακὴ πόλη) ἐκλέγονταν ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας δύο ἐπαρχιακοὶ ἄρχοντες (προεστοὶ ἢ προεστῶτες ἢ κοτζαμπάσδες) καὶ ἓνας ταμίας.

Ἡ ἐκλογή τους ἦταν ἔμμεση καὶ ὄχι ἄμεση ὅπως στίς πρῶτου βαθμοῦ τοπικὲς κοινότητες. Γίνονταν στὸ πλαίσιο τῆς «ἐπαρχιακῆς συνέλευσης» πού συγκροτοῦνταν ἀπὸ τοὺς ἄμεσα ἐκλεγμένους γέροντες ἢ δημογέροντες τῶν τοπικῶν κοινοτήτων στὴν περιφέρεια τοῦ Καζᾶ γιὰ ἓνα ἔτος ἢ ἓνα ἐξαμῆνο, πού μπορούσε νὰ παραταθεῖ μὲ ἀπόφαση τῶν ἐκλεκτῶν ἢ σέ ἔκτακτες περιστάσεις.

Ἡ ἐκλογή τους βεβαιωνόταν μὲ πράξη τοῦ Καδῆ καὶ ἐπικυρωνόταν ἀπὸ τὸν πασᾶ τοῦ Σαντζακίου πού ἀνῆκε ὁ Καζᾶς.

Οἱ ἐπαρχιακοὶ ἄρχοντες (προεστῶτες) ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ μένουν στὴν πόλη-ἔδρα τοῦ Καζᾶ γιὰ ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς τους καὶ γι' αὐτό, κατ' ἀνάγκην, ἐκλέγονταν μετὰξὺ αὐτῶν πού κατοικοῦσαν μόνιμα στὴν πρωτεύουσα τοῦ Καζᾶ.

Τά καθήκοντά τους ἦταν διοικητικά ἀλλά καί δικαστικά. Ἀντιπροσώπευαν τήν ἐπαρχία στά δικαστήρια καί ἐσύναπταν δάνεια γιά λογαριασμό τῆς ἐπαρχίας σέ ἐκτακτες περιστάσεις. Ἦταν οἱ προστάτες καί ὑπερασπιστές κάθε Ἑλλῆνα πού καταδιωκόταν, ὅταν αὐτός ὀδηγεῖτο στόν Καδή γιά πολιτικῆς (ἀστικῆς) φύσεως διαφορά του μέ ὀθωμανό ἢ ἀκόμη περισσότερο ὅταν ὀδηγεῖτο στόν Καδή γιά ποινικό ἀδίκημα, ὅποτε ὁ Καδής δέν μποροῦσε νά δικάσει ἂν δέν ἦταν παρῶν τουλάχιστον ἓνας ἀπό τούς προεστῶτες, ὁ ὁποῖος μάλιστα μποροῦσε καί νά ἐφεσιβάλλει τήν ἀπόφαση τοῦ Καδῆ ἐνώπιον τοῦ Πασᾶ (πού κι αὐτός τήν παρέπεμπε στόν Μουφτί ὡς καθ' ὕλην ἀρμόδιο γιά νά γνωμοδοτήσει). Ἀκόμη, αὐτοί πρότειναν καί στήν οὐσία διορίζαν τόν (ὀθωμανό) ἀρχηγό τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως πού ἀσκοῦσε τά ἀστυνομικά καθήκοντα στήν περιφέρεια τοῦ Καζᾶ καί συγκροτοῦσαν οἱ ἴδιοι προσωρινά ἀστυνομικά σώματα, ὅταν χρειάζονταν γιά τήν καταπολέμηση τῆς ληστείας. Τά δικαστικά καθήκοντά τους ὅσον ἀφορᾷ στίς διενέξεις μεταξύ χριστιανῶν τά ἀσκοῦσαν μέ συμμετοχή καί τοῦ ἀρχιερέα –τοῦ Δεσπότη. Ὡς ἐνδιάμεσα ὄργανα μεταξύ τῆς τουρκικῆς διοίκησης καί τῆς ἑλληνικῆς αὐτοδιοίκησης ἀσκοῦσαν μεγάλη ἐπιρροή στήν τουρκική διοίκηση καί εἶχαν ἀποκτήσει τόση ἰσχὺ πού ὀρισμένες φορές ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου νά παύουν προσωρινά τόν διοικητή τοῦ Καζᾶ, τόν Βοεβόδα, ἀλλά καί τόν Καδή, ὅταν ἔκαναν καταχρήσεις ἐξουσίας μέχρι ν' ἀποφασίσει ὁ Πασᾶς.

Τριτοβάθμια περιφερειακή διοίκηση. Ἡ περίπτωση τῆς Πελοποννήσου

Οἱ Πελοποννήσιοι τό 1715, προκειμένου νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τούς Βενετσιάνους –οἱ ὁποῖοι γιά μιᾶ 25ετία, εἶχαν ὑπὸ τήν κατοχή τους τόν Μωριά– προσέφυγαν στοὺς Τούρκους καί συμφώνησαν νά παραδώσουν σ' αὐτούς τή χώρα καί τά κάστρα τῆς ἀναίμακτα (ἀναμωτί) ἔχοντας ὡς μοναδικό αἶτημα τήν αὐτόνομη διοίκησή τους, γενόμενοι φόρου ὑποτελεῖς στόν Σουλτᾶνο. Τό αἶτημα ἔγινε δεκτό καί, ὅταν μέσα σέ 100 ἡμέρες οἱ Τούρκοι ὁλοκλήρωσαν τήν κατάληψη, ὁ Σουλτᾶνος μέ ἀχταναμέ ὄρισε πῶς στόν αἰῶνα τόν ἅπαντα ὁ Μωριάς «ἤθελε διοικηθεῖσθαι ὡς *Ραγιά Ἰμπεράτ*», δηλαδή ἔχοντας δημοκρατική διοίκηση.

Ἔτσι στήν Πελοπόννησο, ἐκτός ἀπό τήν πρωτοβάθμια βαθμίδα τῶν τοπικῶν κοινοτήτων διαμορφώθηκε ἡ δευτεροβάθμια βαθμίδα σέ ἐπίπεδο ἐπαρ-

χίας (Καζᾱ) καί σέ μιά τριτοβάθμια βαθμίδα σέ επίπεδο περιφέρειας πού ἦταν τό Σαντζάκι τοῦ Μωρέως. Στήν ἔδρα τοῦ Σαντζακίου πού ἦταν ἡ Τριπολιτσά καί τήν ὁποία διοικοῦσε ἀπό ἐκεῖ ὁ Πασᾱς συγκροτοῦνταν ἡ Πελοποννησιακή συνέλευση μετά ἀπό πρόσκληση ἐκ μέρους τοῦ Πασᾱ ὅλων τῶν ἐκλεγμένων προεστώτων ἢ Κοτζαμπάσιδων πού εἶχαν ἐκλεγεί στή δευτεροβάθμια βαθμίδα ἀπό τοὺς γέροντες ἢ δημογέροντες τῶν τοπικῶν κοινοτήτων τῆς πρώτης βαθμίδας.

Ἀπ' αὐτούς ἐκλέγονται δύο πού ὀνομάζονταν Μορογιάνηδες καί μαζί μέ τοὺς 2 ἀντίστοιχους Τούρκους ἀντιπροσώπους τῆς μουσουλμανικῆς κοινότητας πού ὀνομάζονταν Ἀγιάνηδες συμμετεῖχαν στό μεγάλο Διβάνι τοῦ Πασᾱ ὅπου καθορίζονταν οἱ φόροι πού θά εἰσπράττονταν ἀπό κάθε ἐπαρχία (Καζᾱ). Στό συμβούλιο αὐτό ἀποφασίζονταν καί ἡ μίσθωση τῆς εἰσπραξίας τῶν φόρων στοὺς ἐνοικιαστές πού προσπλήρωναν στὸν Πασᾱ καί αὐτοὶ εἶχαν τό ἐλεύθερο νά τοὺς ἐπινοικιάσουν σέ ὅποιους ντόπιους Ἕλληνες ἢ Τούρκους μπορούσαν, προσπληρώνοντας κι αὐτοὶ μέ τί σειρά τους τὸν Βοεβόδα ἢ τὸν Ναῖτην (τὸν ἀναπληρωτὴ τοῦ Καδῆ) πού ἦταν συνήθως οἱ πρῶτοι ἐνοικιαστές σέ ἐπίπεδο ἐπαρχίας (Καζᾱ) εἰσπράττοντάς τον στή συνέχεια ἀπὸ τίς κοινότητες. Ἔτσι, ὅλοι σέ ὅλα τὰ ἐπίπεδα ἐξουσίας, ἀπὸ τό κεντρικὸ στήν Κωνσταντινούπολη, τὸν Σουλτάνο πού γέμιζε τό ταμεῖο, τὸν Μεγάλο Βεζίρη πού ἔκανε τὸν ὑπολογισμό καί εἶχε τήν εὐθύνη ἀπέναντι στὸν Σουλτάνο τόσο γιὰ τὸν σωστό ὑπολογισμό τοῦ φόρου ὅσο καί τήν εἰσπραξί του, τὸν διοικητὴ τοῦ Σαντζακίου ἢ τοῦ Βιλαετίου πού διατάσσονταν νά συγκεντρώσει τό ποσό τοῦ φόρου πού τοῦ ἀναλογοῦσε κ.ο.κ. πρὸς τὰ κάτω, χωρὶς κανεὶς τους νά ἐνδιαφέρεται γιὰ τό πόσο παραπάνω οἱ ἐνοικιαστές καί οἱ ἐπινοικιαστές θά εἰσέπραταν ἀπὸ τοὺς Ραγιάδες.

Νά δώσουμε ἓνα παράδειγμα πού μᾶς εἶναι γνωστό. Ὁ Βοεβόδας τῆς πόλης τοῦ Πύργου τῆς Ἡλείας ἐνοικίαζε ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ ἐκμισθωτὴ τὰ λιμενικὰ δικαίωματα ἀντὶ 7 πουργικῶν (3.500 γρόσια-ἄσπρα), τὰ ὑπενοικίαζε στοὺς ντόπιους ἀντὶ 12 πουργικῶν (6.000 γρόσια-ἄσπρα) καί αὐτοὶ –δηλαδή οἱ ἰσχυρὲς οἰκογένειες τῆς περιοχῆς τοῦ Καζᾱ, πού μεταξὺ αὐτῶν ἦταν καί οἱ ἐκλεγμένοι Κοτζαμπάσιδες– εἰσέπραταν 50 πουργιά, δηλαδή 25.000 γρόσια. Ἡ διαφθορά καί ἡ διαπλοκή στό μεγαλεῖο της! Αὐτές οἱ μεγάλες οἰκογένειες ἔγιναν μεγάλες ἀπὸ τὴ στυγνὴ ἐκμετάλλευση τῶν ἀνθρώπων τοῦ καθημερινοῦ μόχθου· καί ἀπὸ τὴν ἰσχὺ του ἀποκοτοῦσαν ὡς ἐκλεγμένοι κοινοτικοὶ ἄρχοντες ἀπέναντι τόσο στοὺς χριστιανοὺς συμπατριῶτες –προσφέροντες προστασία– ὅσο καί ἀπέναντι στοὺς Τούρκους, προσφέροντας τὸν τόσο ἀπαραίτητο καί ἐλλείπο-

να φοροεισπρακτικό μηχανισμό. Διαφθειρόμενοι οί ἴδιοι καί συμμετέχοντας στήν διαφθορά τῶν Τούρκων εἶχαν κοινά συμφέροντα ἀλλά καί δύναμη ἐκβιασμοῦ τῶν διεφθαρμένων Τούρκων διοικητῶν.

Ἔτσι, στό μεγάλο παιχνίδι τῆς πολιτικῆς ἐξουσιαστικῆς διαδικασίας, πού ἐπαθλό της εἶναι ἡ πολιτική ἐξουσία οἱ Πελοποννήσιοι ἀποδείχτηκαν ἰδιαίτερα ἱκανοί παῖκτες, γιατί στό πέρασμα τοῦ χρόνου κατάφεραν νά ἐξασφαλίσουν μόνιμους ἀντιπροσώπους τῶν συμφερόντων τους στήν καρδιά τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας στήν Κωνσταντινούπολη. Ἔχει σημασία καί ἐνδιαφέρον τό πῶς τό κατάφεραν.

Ὁ Σουλτάνος, ἔναντι τοῦ Ραγιά Ἱμπεράτ πού τούς παραχώρησε, γιά νά εἶναι σίγουρος ὅτι οἱ αὐτοδιοικούμενοι δέν θά κατέληγαν καί αὐτόνομοι, δηλαδή παντελῶς ἐλεύθεροι, ζήτησε –κατά τήν παλαιά συνήθεια πού οἱ ἴδιοι τήν εἶχαν ὑποστεί στίς μέρες τῆς βυζαντινῆς ἰσχύος– ὡς ἐγγύησι τῆς ὑποταγῆς τους, οἱ ἐκλεγμένοι προεστοί ἢ κοτζαμπάσηδες νά στέλνουν ὡς ὁμήρους στήν Ὑψηλή Πύλη δύο ἢ τρεῖς στενοῦς συγγενεῖς –ἀδελφούς ἢ γιούς. Ὅμως τό μωραῖτικο πολιτικό δαιμόνιο κατόρθωσε νά μετατρέψει τήν ἄθλια ὁμηρία σέ πρωτοφανές πλεονέκτημα. Αὐτοί οἱ ὁμηροί, μένοντας καιρό στήν Κωνσταντινούπολη, κατάφεραν, μέσφ ὑψηλῶν γνωριμιῶν καί ἀνάλογων δωροδοκιῶν μέ χρήματα πού ἔφθαναν ἀπό τούς προεστῶτες καί κοτζαμπάσηδες, νά μεταβληθοῦν σέ ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαρχιῶν τους καί ἀποκληθῆκαν «βεκίληδες». Ἔτσι, οἱ προεστῶτες, χάρι σ' αὐτές τίς γνωριμίες τῶν βεκίληδων, ἀπέκτησαν δύναμη ἱκανή νά διαβάλλουν καί νά παύουν Καδῆδες καί Βοεβόδες καί νά ἐκβιάζουν ἀκόμη καί Πασάδες ἢ Βεζίριδες.

Στό πλαίσιο αὐτό, καί ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἦταν ἓνα ἀπό τά πύο προσοδοφόρα πασαλίκια, ὁ πολιτικός ἀγῶνας μέσα ἀπό τήν ἐκλογική διαδικασία ἦταν σαφής. Ὅποιος ἐκλεγόταν Μορογιάνης μετεῖχε στό δεύτερο συμβούλιο τοῦ Πασᾶ, καί, κατά συνέπεια, εἶχε λόγο στόν καθορισμό τῶν φόρων καί τῶν ὑπεκμισθώσεων.

Ἀναπτύσσονται ἔτσι συμμαχίες μεταξύ τῶν διάφορων οἰκογενειῶν τοῦ Μωριά ἢ ξεσποῦν λυσσαλέοι πόλεμοι. Τέτοιες συμμαχίες παίρνουν τή μορφή κομιάτων –ταράφια ἀποκαλοῦνταν. Τα ταράφια διακλαδίζονταν μέσα στούς κόλπους τοῦ πληθυσμοῦ καί δέν ἐξαιροῦσαν τούς Τούρκους ἀπό τίς συμμαχίες τους.

Ἐφόσον τό ζητούμενο ἦταν ἡ πλειοψηφία, πού ἔλυνε τά χέρια γιά τίς οικονομικές καταχρήσεις, ἔδιναν καί ἔπαιρναν τά συνοικέσια, τά συμπεθεριά

(κηδεστίες), οί κουμπαριές, είτε από βαπτίσεις παιδιών είτε από παραινύμφους κατά τούς γάμους. Στην Μωραϊτική κοινωνία ή επιβίωση είχε ταυτιστεί μέ τήν προστασία από μιά ισχυρή οικογένεια μέ πρόσβαση στην έξουσία.

Αυτά τά ταράφια πού δημιουργήθηκαν προεπαναστατικά στό πλαίσιο τής πολιτικής έξουσιαστικής διαδικασίας, φανερώθηκαν μέ όνοματεπώνυμο στην διάρκεια τής Έπανάστασης καί οδήγησαν, στό πλαίσιο τής ίδιας διαδικασίας, στην εμφύλια διαμάχη τοῦ 1823 καί στον εμφύλιο σπαραγμό τοῦ 1824, πού λίγο ἔλειψε νά οδηγήσει σέ ολοσχερή ἀποτυχία τόν ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων γιά ἀνεξαρτησία καί λευτεριά.

Σ' αὐτήν τήν πολιτική έξουσιαστική διαδικασία πού λάμβανε χώρα ἀδιάκοπα καί ἀσίγαστα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγώνα, ἐκτός ἀπό τά Μωραϊτικά ταράφια, ἐνεπλάκησαν, ἐρχόμενοι σέ συνεννόηση ἢ ἀντιπαράθεση μ' αὐτά, οἱ ἡγέτες ὅλων τῶν ἄλλων εἰδῶν συσσωμάτωσης τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τής στρατιωτικῆς, τής ἐμποροναυτικῆς καί ἐν γένει οἰκονομικῆς, τής θρησκευτικῆς προέλευσης. Ἐπίσης, ὅσοι μεμονωμένοι αὐτοκλήτως καί ἐθελοντικῶς προσήλθαν ὄντας ἐτερόχθονες, Φαναριῶτες ἢ ἐπιφανεῖς λόγιοι σπουδαγμένοι στην Εὐρώπη, συνήθως μέ δαπάνες τῶν κοινοτήτων πού ἔδρευαν στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, ἢ ὅπου ἄλλοῦ λειτουργοῦσαν ἑλληνικές κοινότητες, ἢ προσοντοῦχοι ὡς πρὸς τίς ἀνάγκες τοῦ ἀγώνα Εὐρωπαῖοι «Φιλέλληνες». Μιά τέτοια ἐξέχουσα προσωπικότητα μέ φανερούς ἰδιοτελεῖς πολιτικούς σκοποὺς ὑπῆρξε ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καί μιά δεύτερη ἦταν ἡ περίπτωση τοῦ Ἰωάννη Κωλέττη, πού στάθηκαν μοιραῖοι τόσο γιά τό καλό ὅσο καί κυρίως γιά τό κακό πού ἔκαναν στην εξέλιξη τῶν ἐπαναστατικῶν πραγμάτων στον Μωριά καί ὄχι μόνο.

Μιά τελευταία παρατήρηση πάνω στην ἑλληνική ἐκδοχή τής ἔννοιας «κοινότητα», ὅπως τή συνέλαβε τό πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καί τήν ἔκανε πράξη μέσα στον θεσμό τής «πόλης» καί τήν ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσα ἔννοια τοῦ «πολίτη», ὁ ὁποῖος ὡς ἰσότημο καί ἀναπόσπαστο μέρος της μετέχει «κρίσεως καί ἀρχῆς». Μια ἰδέα πού οἱ Ἕλληνες γιά πρώτη φορά στην ἱστορία τής ἀνθρωπότητας, φανερώνοντάς τη στην πράξη, δίδαξαν στην οἰκουμένη τόν τρόπο πού τό ἄτομο ἐν ἐλευθερίᾳ καί ὄχι καταναγκαστικά μποροῦσε νά μπεῖ σέ τάξη καί νά ἐπιδιώξει νά ζήσει μέσα ἀπό τήν κατά λόγον ἐναρμόνιση τῶν σχέσεων κοινωνίας –μέ τήν ἔννοια τής πλατωνικῆς «μέθεξης». Καί ὁ τρόπος αὐτός δέν εἶναι ἄλλος, παρά ἐκεῖνος τής Δημοκρατίας, πού, ὅπως ἡ λέξη «σημαίνει», προκίζει τόν Δῆμο μέ δύναμη –τουτέστιν κράτος. Ἄρα, κατ' αὐτήν

τὴν ἔννοια, «τό κράτος» δηλώνει τὴν ἰσχύ, τὴν δύναμη τῆς συσσωμάτωσης τῶν πολιτῶν ποὺ πραγματώνεται στὴν «Ἐκκλησία τοῦ Δήμου» –ἐκεῖ δηλαδή ὅπου ἀποκαλύπτεται σέ κοινή θέα (δημόσια) ἡ ἐνότητα ἑνὸς νοητοῦ «σώματος», ἑνὸς ζωντανοῦ καὶ ἀπτοῦ «ὀργανισμοῦ», ὅπου πιά τὰ μέρη-μέλη του δέν ἐνεργοῦν, δέν πράττουν ὡς ἄτομα ἀλλὰ βούλονται –βουλεύονται καὶ ὄχι βολεύονται– καὶ πράττουν ὡς πολῖτες.

Πολὺ ἀργότερα καὶ στὴ διάρκεια τῶν πρώτων τριῶν αἰώνων μετὰ Χριστόν, οἱ «ἐθνικοὶ» Ἕλληνες μέ ρυθμὸ χιονοστοιβάδας μεταστρέφονται ὡς πρὸς τὴν θρησκευτικὴ τους πίστη, ἀσπαζόμενοι τὸ Εὐαγγέλιο καὶ ἐμβαπτιζόμενοι ἐν ὕδατι καὶ πνεύματι στοῦ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μετονομάζονται αὐτοπροσδιοριζόμενοι ἀπὸ Ἕλληνες σέ Χριστιανοί.

Στὶς πρώτες χριστιανικὲς κοινότητες ποὺ συγκροτοῦνται «ἐν τοῖς ὁρίοις»³ τῶν ἐλληνορωμαϊκῶν τους πόλεων, τὸ ἄθλημα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς «πόλης» ποὺ στόχευε στὸν κατ' ἀλήθειαν βίον, ποὺ σημαίνει τὴν μετάβαση ἀπὸ τὴν συνύπαρξη τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς χρείας στὴν ἐν ἐλευθερίᾳ κοινωνία τῶν σχέσεων, ἡ «Ἐκκλησία τοῦ Δήμου» βρῆκε τὴν ὀργανικὴ συνέχεια τοῦ μεταφυσικοῦ τῆς ἄξονα ποὺ ἦταν ἡ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ, στὴν «Ἐκκλησία τῶν πιστῶν» ποὺ εἶχε μεταφυσικὸ ἄξονα τὴν ΑΓΑΠΗ, ποὺ εἶναι ὁ Θεός, στὸν Ὅποιο τώρα πιστεύει. Θυμηθεῖτε πῶς ἀρχίζει τὸ Εὐαγγέλιό του ὁ ἀγαπημένος μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Ἰωάννης, ἀναγγέλοντας στὸν Μικρασιατικὸ Ἕλληνισμό τὸ εὐφρόσυνο μῆνυμα τῆς ἔλευσης τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον.

Αὐτὴ ἡ κοινότητα τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων, ὅπως καὶ ἐκεῖνη τῶν «ἐθνικῶν» δέν μπορεῖ νὰ ἔχει σχέση οὔτε εἶναι ποτέ δυνατόν νὰ εἶναι συμβατὴ μέ τὴν κοινότητα, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ἡ λέξη *societas* ἢ *society* ποὺ σημαίνει τὸν συνεταρισμὸ ἐπὶ κοινῷ συμφέροντι.

Κι αὐτὸς ἦταν νομίζω καὶ ὁ λόγος ποὺ ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας δέν συμφωνοῦσε μέ τὴν λέξη «Ἐταιρεία» στὸν τίτλο ποὺ ἔδωσαν οἱ φιλογενεῖς ἰδρυτὲς τῆς ὀργάνωσης τὴν ὁποία συγκρότησαν προκειμένου νὰ προετοιμάσουν τοὺς Ἕλληνες γιὰ τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς Ἐλευθερίας.

Αὐτὲς, λοιπόν, οἱ κοινότητες τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τίς μαρτυροῦν τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχει φέρει σαφῶς στοῦ φῶς ἡ ἔρευνα στὶς ἱστορικὲς πηγές, μᾶς ὀδηγοῦν σ' ἓνα συμπέρασμα. Μπορεῖ νὰ μὴν ὑπάρχει ταυτότητα μορφῆς καὶ ἁμε-

³ Ἀπὸ ἐκεῖ νομίζω ἐτυμολογεῖται ἡ λέξη ἐνορία ποὺ δηλώνει μιὰ εὐχαριστιακὴ καὶ δοξολογικὴ συγκροτημένη κοινότητα πιστῶν (χριστιανῶν).

ση συνάρχεια τῶν αὐτόνομων «ὀργανισμῶν» τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἢ «κοινῶν» τῆς ἐποχῆς τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας μέ τίς βυζαντινές κοινότητες πού βρίσκει ἡ τουρκική κατάκτηση, ἀλλά αὐτό δέν μπορεῖ νά ἐκμυδενίσει τήν ἱστορική ἀλήθεια ὅτι οἱ κοινοτικοί «ὀργανισμοί» δέν ἔπαψαν νά ὑπάρχουν ἀπό τοὺς ἐλληνιστικούς χρόνους μέχρι καί τήν ἐλληνική ἐπανάσταση μέ διαφορετικές ἢ καί ἄσχετες μεταξύ τους μορφές, ἀλλά πάντοτε μέ τόν ἴδιο σπόρο πού τοὺς κληροδότησαν οἱ ἀρχαῖες ἐλληνικές «πολιτείες». Ἕνας σπόρος πού ὅπου καί ὅποτε βρέθηκε ριγμένος σέ κάποια γωνιά τῆς γῆς μέ «εὐφορο» χῶμα, βλάστει καί ἔδινε ὡς καρπό του μιά «ἐλληνική κοινότητα», πού στηρίζονταν στίς ἴδιες ἀρχές, εἶχε θά λέγαμε στό DNA τῆς τίς ἴδιες μέ ἐκεῖνες τῶν ἀρχαίων πόλεων-κρατῶν ἀρχές, πού ἦταν: αὐτονομία, ἀτομική, κοινωνική καί πολιτική ἐλευθερία, ἰσότητα, ἰσηγούρια καί ἀλληλεγγύη, καί πού, χωρίς αὐτές τίς ἀρχές, ὁ Ἑλληνισμός μαζί μέ τίς κοινότητές του θά εἶχαν ἀφανιστεῖ πολύ πρὶν τήν τουρκική κατάκτηση.

Πράγματι, αὐτές οἱ «κοινοτικές συσσωματώσεις», αὐτές οἱ μεγάλες κοινωνικές ὁμάδες πού φανερώνουν τόν κοινωνιοκεντρικό χαρακτήρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κάνουν τοὺς Ἕλληνες ὡς ἱστορικό λαό, ἕναν λαό τῆς σχέσης καί τοῦ λόγου, νά εἶναι ἕνας λαός ἐξόχως ἐρωτικός, ἀλλά καί προκλητικός, ὅσο καί σαγηνευτικός καί παίζουν πρωταρχικό ρόλο στήν διατήρηση τῶν ἠθικῶν ἀξιών καί ἀντιλήψεων, στήν δημοκρατική πολιτειακή ὀργάνωση τοῦ ἀτόμου, στήν ἀντίσταση καί τήν δυναμική δράση ἐναντίον κάθε μορφῆς καταπίεσης τῆς ἐλευθερίας καί στήν παραγωγή καί διανομή «πραγμάτων» ἀγαθῶν καί χρήσιμων στό εὖ ζῆν τοῦ βίου τους καί τόν ἀναβιβάζουν σ' αὐτό πού ἀποκαλοῦμε ΕΘΝΟΣ.

Παρακολουθώντας, λοιπόν, κανεῖς τίς προσπάθειες τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους νά δηλώσει τήν πολιτική του ὑπαρξη καί νά καθορίσει ἢ νά ἐκφράσει τήν πολιτειακή του ταυτότητα μέ κάποια μορφή κρατικῆς ὀργάνωσης (μέ τήν ἔννοια ἑνός ὀργάνου κεντρικῆς διοίκησης) ψάχνει κανεῖς νά βρεῖ καί μί βρίσκοντας ἀναρωτιέται τί ἀπέγιναν οἱ πολυθρύλτες ἐλληνικές κοινότητες τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας. Αὐτοί οἱ δυναμικοί «ὀργανισμοί» μέ τήν πλούσια οἰκονομική, κοινωνική, στρατιωτική καί ἐθνική δράση ξαφνικά χάνονται. Λές καί ὁ ρόλος τους νά τελειώσει καί ὁ σκοπός τους ἐκπληρώθηκε μέ τήν ἔναρξη καί τήν ἐπιτυχία τῆς Ἑπανάστασης. Σχηματίζει κανεῖς τήν ἐντύπωση πῶς τό δημιουργούμενο ἀπό τήν Ἑπανάσταση ἐλληνικό κράτος δέν τοὺς χρειάζεται πιά. Τά ἐπαναστατικά συντάγματα φαίνονται καί αὐτά νά ἀγνοοῦν τήν τοπική

αυτοδιοίκηση, τουλάχιστον δέν προβλέπουν τίποτε γιά τήν αναγνώριση ἢ τήν κατοχύρωση τῶν ἑλληνικοῦ τύπου κοινοτήτων.

Γνώμη μας εἶναι ὅτι ἡ εὐκαιρία ὀργανώσεως τοῦ δημιουργούμενου ἑλληνικοῦ κράτους σέ παραδοσιακές βάσεις καί δημοκρατικούς θεσμούς χάθηκε στή Β΄ Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἀστρους τόν Μάρτιο τοῦ 1823 μέ τήν κατάργηση τῶν τοπικῶν ὀργανισμῶν: τῆς Γερουσίας τῆς Δυτ. Ἑλλάδος (ὀργανισμός 9 Νοεμβρίου 1821) ὁ Μαυροκορδατος, τοῦ Ἀρείου Πάγου τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος (Νομική διάταξη 15 Νοεμβρίου 1821) ὁ Νέγρης καί τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας (ὀργανισμός 27 Νοεμβρίου 1821), πού ἀντικατέστησαν τίς πολυάριθμες καί ποικιλώνυμες τοπικές ἀρχές πού συγκροτοῦνταν προοδευτικά γιά τίς στρατιωτικές ἰδίως ἀνάγκες τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνα μέ τήν ἐπέκταση τῆς ἐπανάστασης ἀπό περιοχί σέ περιοχί.

Οἱ διαμάχες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στό πλαίσιο τῆς ἀσίγαστης ἐξουσιαστικῆς διαδικασίας μεταξύ στρατιωτικῶν καί πολιτικῶν (προεστώτων καί κοτζαμπάσιδων) καί ἡ παρεμβολή τῶν Φαναριωτῶν καί ἄλλων «πεπαιδευμένων» Ἑλλήνων, πού διέθεταν καί τήν αἴγλη τῆς παιδείας τους καί πολιτική ἐμπειρία, μέ τήν ἐπίδοσή τους σέ κάθε εἶδους μηχανογραφίες γιά τήν ἀπομόνωση τῶν πολιτικῶν τους ἀντιπάλων καί τήν ἱκανοποίηση προσωπικῶν φιλοδοξιῶν, ὁδήγησαν τά πρῶτα βήματα τοῦ δημιουργούμενου ἑλληνικοῦ κράτους ἔξω ἀπό τίς παραδοσιακές του ρίζες.

Αὐτή τήν τόσο κρίσιμη στιγμή γιά τήν πορεία συγκρότησης μιᾶς Διοίκησης πού θά λειτουργοῦσε ὡς κεντρικό ὄργανο τοῦ ἐπαναστατημένου ἔθνους τό πολιτικό ἔνστικτο τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη διαβλέποντας τοὺς ἔλλοχεύοντες κινδύνους, μέ τήν ιδιότητα τοῦ προέδρου τῆς Β΄ Ἐθνοσυνέλευσης καί τοῦ προέδρου τῆς ἐκλεγμένης ἀπ' αὐτήν Νομοτελεστικῆς ἐξουσίας ἀπευθύνει τήν πρώτη επίσημη πρόσκληση στόν Ἰωάννη Καποδίστρια νά ἔρθει στήν Ἑλλάδα καί νά ἀναλάβει τήν ὀργάνωσή της. Διότι ὅπως χαρακτηριστικά γράφει στήν πρόσκληση αὐτή «εἶναι εὐκόλο κανεῖς ν' ἀποκτήσει τήν ἐλευθερία του, ἀλλά πολύ δύσκολο νά τί διατηρήσει. Κι ἐσύ εἶσαι ὁ μόνος ἱκανός πού γνωρίζει πῶς αὐτό μπορεῖ νά γίνει». Τό πλῆρες κείμενο αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς-πρόσκλησης τό διάβασα στό βιβλίο τοῦ Κερκυραίου δικηγόρου Τάσου Γατόπουλου πού ἐκδόθηκε τόν Δεκέμβριο 1932 καί δέν μπορεῖ νά τό ἀγνοοῦν οἱ καθ' ὕλην ἀρμόδιοι ἱστορικοί μας, οἱ ὁποῖοι καί μόνον γνωρίζουν γιατί τό κρατοῦν στήν ἀφάνεια.

Ἡ ἐπιστολή αὐτή, πού φέρει τήν ὑπογραφή τοῦ Πετρόμπεη καί τοῦ Γραμ-

ματέα του παραδόθηκε στα χέρια του Δημ. Περούκα με την εντολή να την παραδώσει στον Ιωάννη Καποδίστρια που βρισκόταν αυτό τό διάστημα στην Έλβετία.

Από την απάντηση του Ιωάννη Καποδίστρια μαθαίνουμε ότι αυτή έφθασε στα χέρια του σχεδόν μετά έναν χρόνο και ή δική του αρνητική απάντηση έφθασε στην Ελλάδα στίς αρχές του 1825. Στο μεσοδιάστημα αυτό έχουμε την έκρηξη του έμφυλιου και ή μεγάλη ευκαιρία για τό έθνος και τόν ίδιο είχε χαθεί, καθώς στην πολιτική σκηνή κυριάρχησαν οί δύο, πολύ κατώτερες του, πολιτικές προσωπικότητες του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, που ήγήθηκε της ομάδας των πολιτικών (προεστώτων και κοτζαμπάσιδων) και του Ιωάννου Κωλέττη, που ήγήθηκε της στρατιωτικής παράταξης.

Μέσα σ' αυτό τό κλίμα των διεκδικήσεων και των πολιτικών συγκρούσεων ήταν αναπόφευκτο ή μερίδα που επικρατούσε να μίν αισθάνεται ασφάλεια παρά μόνο σ' ένα «κράτος» οργανωμένο ως έξουσιαστικό «σώμα» και όχι «όργανο» του έθνους κατά τά συγκεντρωτικά πρότυπα που άφθονα προσέφερε τότε ή Εύρώπη.

Όταν οί διεκδικητές της έξουσίας αισθάνθηκαν σίγουροι για την άλωσή της, έβαλαν άμέσως σέ εφαρμογή την ιδέα της κεντρικής έξουσίας, ενώ τό αντίθετο είχε συμβεί κατά την Α' Έθνοσυνέλευση που διατήρησε τούς τοπικούς έπαρχιακούς οργανισμούς, τούς όποιους άρκέστηκε να καθυποβάλλει στίς αποφάσεις της Διοίκησης.

Μέ τά «έθνικά πολιτεύματα», όπως τά διαμορφώνουν «ό Νόμος της Έπιδούρου» κατά την Β' Έθνοσυνέλευση (1823) και «τό πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος» της Γ' Έθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας (1827), τό πολιτικό σκηνικό αλλάζει. Η επίδραση των «ξένων» - δάνειων ιδεών και προτύπων είναι φανερή. Η «λόγια» παράδοση αρχίζει να υπερισχύει. Στρέφει τίς ρυθμίσεις προς την «πεπολιτισμένην Εύρώπην» κατά την Κοραϊκή έκφραση, προς «ξένα» σύγχρονα πρότυπα και οδηγεί σέ παραγνώριση την ισχύουσα τότε ιστορική πραγματικότητα της τοπικής και έπαρχιακής κοινοτικής αυτοδιοίκησης.

Η τάση αυτή δημιουργίας συγκεντρωτικού κράτους κορυφώθηκε με τόν Καποδίστρια. Ο τραγικός, ως προς τό τέλος του, Κυβερνήτης, τρεις περίπου μίνες μετά την ανάληψη της έξουσίας δημιούργησε τά «τιμήματα» ως διοικητικές περιφέρειες ευρύτερες από τίς έπαρχίες (13 τόν αριθμό: 7 στην Πελοπόννησο και 6 στα νησιά) ως άποκεντρωμένες κρατικές υπηρεσίες, ενώ, ως προς την διοίκηση των έπαρχιών, των πόλεων, των κωμοπόλεων και των χωριών,

ἐπανέφερε τὰ πράγματα ἐκεῖ πού τὰ εἶχε ἀφήσει τό σύστημα τοῦ Νέου Ὁργανισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ἡ συνέλευση τοῦ Ἄστρους τό 1823.

Ὅταν ὁμως στό ἐπόμενο διάστημα, στήν προσπάθειά του νά δημιουργήσει τακτικό ἐθνικό στρατό καί στόλο καί νά διαμορφώσει ἕναν νέο ὀργανισμό Δικαστηρίων γιά τήν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης καί ἕνα ἐθνικό σύστημα εἴσπραξης τῶν φόρων ἦρθε σέ ρίζη μέ τό «Πανελλήνιον», ἕνα γνωμοδοτικό ὄργανο πού τό συγκρότησε ἀπό 27 μέλη προκειμένου νά ἐλέγξει μέ αὐτόν τόν προσφυῖ τρόπο τοῦς κορυφαίους πολιτικούς καί στρατιωτικούς ἡγέτες τοῦ ἀγῶνα, πάνω σέ ζητήματα ἐκλογικῆς φύσης τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν πού θά συγκροτοῦσε τήν μέλλουσα νά συνέλθει 4η Ἐθνοσυνέλευση ὡς πληρεξούσιους τῶν τμημάτων καί ἐπαρχιῶν, ἀμυνόμενος τῶν ἀπόψεών του, προχώρησε στίς ἀρχές τοῦ 1830 στήν ἀντικατάσταση ὅλων τῶν ἐπαρχιακῶν δημογεροντιῶν. Ἡ διοίκηση τῆς ἐπαρχίας περιῆλθε ὀλοκληρωτικά στόν ἔκτακτο ἐπίτροπο καί στόν διοικητή τῆς ἐπαρχίας, τίς διαταγές τοῦ ὁποίου ὀφείλαν νά ἐκτελοῦν τὰ κοινοτικά ὄργανα τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων καί τῶν χωριῶν. Ἐκεῖ ἔχασε τήν πρωτοβουλία πού εἶχε πάνω στήν πολιτική τακτική.

Καί ὅταν συνασπισμένες αὐτές οἱ 27 μεγάλες οἰκογένειες ἀπάντησαν μέ μιά σειρά αὐθαίρετες ἐνέργειες στίς ἐπαρχίες πού μέχρι τότε ἤλεγχαν, οἱ ἔκτακτοι ἐπίτροποι καί οἱ διοικητές στήν καθημερινή τριβή τῆς ἐξουσίας ἀποδείχτηκαν ἐξ ἴσου ἐμπαθεῖς μέ τοῦς αὐθαίρετοῦντες καί βασιλικώτεροι τοῦ βασιλέως. Ἐκεῖ χάθηκε γι' αὐτόν τό ἴδιο τό παιχνίδι τῆς πολιτικῆς τακτικῆς.

Ὅταν μάλιστα μπῆκε στή μέση καί ὁ ἐξωτερικός παράγοντας, πού ἔτσι κι ἄλλιως ἦταν ἐξ ἀρχῆς ἀντίθετος μέ τήν ἐκλογή του ὡς κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος, γιατί αὐτός παραῖταν ἱκανός στό παιχνίδι τῶν διεθνῶν σχέσεων καί γνώριζε τὰ ἀδύνατα σημεῖα τους, τὰ πράγματα ὀδηγήθηκαν στό γνωστό καί τραγικό γι' αὐτόν, καί τήν Ἑλλάδα, τέλος.

Αὐτό γιά τό ὁποῖο προσωπικά νομίζω πῶς εἴμαστε πεπεισμένοι εἶναι ὅτι ὁ Καποδίστριας ἦταν γιά τήν Ἑλλάδα πολύ πιό μπροστά ἀπ' ὅλους τοῦς συγκαιρινούς του σέ ἐντιμότητα, ἀνιδιοτέλεια, στρατηγική σκέψη, ὀργανωτικές καί διοικητικές ἱκανότητες καί σέ προθέσεις. Ἀνεξάρτητα ὁμως ἀπό τίς προθέσεις –πραγματικές ἢ ὑποτιθέμενες– πού κινοῦσαν τὰ μέτρα πού ἔλαβε ὡς κυβερνήτης, νομίζω πῶς σέ δύο πράγματα συμφωνοῦν στήν πλειοψηφία τους ὅλοι οἱ ἱστορικοί καί ὅσοι συγγραφεῖς ἀσχολήθηκαν σχετικά. Πρῶτον ὅτι ὁ Καποδίστριας κυβέρνησε κυρίως μετά τό 1830 τόσο αὐταρχικά, ὥστε ἀπό τοῦς συγκαιρινούς του σίγουρα, ἀλλά καί γιά τοῦς σημερινούς, νά θεωρεῖται

ὅτι στήν πραγματικότητα τό καθεστώς του ὑπῆρξε ἀπολυταρχικό. Δεύτερον, ὅτι ἐκμηδένισε τήν τοπική αὐτοδιοίκηση.

Τό ἄν αὐτό ὀφειλόταν στόν χαρακτηῖρα καί τήν ιδιοσυγκρασία του ἥ στήν προσπάθεια νά προωθήσει μιά νέα κοινωνική διάρθρωση πού θά τοῦ ἐπέτρεπε ἀργότερα νά ἐφαρμόσει ἰσοπολιτεία καί δημοκρατική διακυβέρνηση (προσωπικά πιστεύω τό δεύτερο, κρίνοντας ἀπό τό σύνολο τῶν πεπραγμένων τοῦ βίου του) δέν εἶναι ἀπόλυτα ξεκαθαρισμένο καί ὁ καθένας μπορεῖ νά ἔχει τίς ἀπόψεις του.

Πάντως, ἐπειδή μιλάμε γιά προθέσεις καί αὐτές μόνο στό μέλλον μποροῦν νά φανερωθοῦν ἀπό τίς πράξεις, καί στήν περίπτωση του Κυβερνήτη αὐτό εἶναι ἀδύνατον, ἀφοῦ ἡ, μέ τελετουργικό τρόπο ἐκτελεσμένη, δολοφονία του, ἔκοψε πρόωρα τό νῆμα τῆς ζωῆς του. καί ἐπειδή μέ τά «ἄν» δέν γράφεται ἡ ἱστορία, ἀλλά καί ἀπό τήν ἄλλη χωρίς αὐτά τά «ἄν» δέν ἐρμηνεύεται, ἄς θεωρηθεῖ πώς αὐτό τό κείμενο ἀποτελεῖ μιά προσπάθεια νά βγεῖ, ἐπιτέλους, ἀπό τήν βαθειά κατάψυξη αὐτή ἡ ἑλληνική ἐκδοχή τῆς «Κοινότητος» πού ὁ τρόπος ἐφαρμογῆς της στήν πράξη τήν ἔκανε ν' ἀσφυκτιᾷ ἀπό ἑλληνικά χέρια καί τήν ὁποία παραλαμβάνοντάς την ἡμιθανή οἱ Βαυαροί τήν ἔβαλαν στόν καταψύκτη καί τήν τοποθέτησαν, στή συνέχεια, μαζί μ' ὅλες τίς ἄλλες κλεμμένες ἑλληνικές ἀρχαιοῦτες καί γλυπτά τοῦ Παρθενῶνα στό χρονοντούλαπο τῆς εὐρωπαϊκῆς νεωτερικῆς ἱστορίας.